

Ewa Pałka

ROLA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ W STRUKTURZE FUNKCJONALEJ OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE

THE ROLE OF TOURIST FUNCTION IN FUNCTIONAL STRUCTURE OF RURAL AREAS IN POLAND

Streszczenie

Okres transformacji gospodarki, rozpoczęty na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, wpłynął na zmianę społeczno-ekonomicznych czynników rozwoju wielu regionów w Polsce. Różnorodne procesy zmian, powodujące odchodzenie od systemu centralnego zarządzania w gospodarce, a wprowadzające nowe struktury zaczęto obserwować w Polsce w okresie transformacji. Współcześnie jedną z najbardziej popularnych form rozwoju obszarów wiejskich jest turystyka.

W niniejszym artykule przedstawiono analizę rozwoju funkcji turystycznej, jako jednej z funkcji rozwijanych na obszarach wiejskich. Miejsce i rolę turystyki wskazuje się w wielu opracowaniach i dokumentach w ramach polityki regionalnej, jak i lokalnej. Władze lokalne i regionalne inwestują w rozbudowę i poprawę infrastruktury turystycznej, również dzięki wykorzystaniu funduszy Unii Europejskiej.

Turystyka stanowi realną szansę dla rolników i obszarów wiejskich w celu poprawy sytuacji ekonomicznej.

Słowa kluczowe: funkcja, obszary wiejskie, struktura funkcjonalna

Summary

Transformation of Polish economy (started at the turn of the eighties and nineties of the 20 th century) has changed many socio-economic conditions of the development of all regions in Poland. The various processes which were based on transformation of the previous structures created in the centrally-steered management system and on the development of new structures, are observed in many

places in Poland. One of the most popular forms of development of rural areas is tourism at present times.

The author of this article performs an analysis of the tourist development in rural areas in Poland. The current tendencies in the world-wide tourism have been taken into consideration while discussing this problem. The place and role of tourism both in the state policy and regional policy have been shown in the state and regional documents. The local and province authorities were obliged to improve and invest in tourist infrastructure also using the European Union funds.

Tourism is a real chance for the farmers, to ameliorate their difficult economic situation.

Key words: *function, rural areas, functional structure*

WSTĘP

Okres przemian politycznych i społecznych, który rozpoczął się w Polsce od 1989 roku, stał się jednocześnie początkiem przemian w całej gospodarce kraju. Trwa długofalowy proces restrukturyzacji rolnictwa. Wprowadzenie nowych warunków gospodarki rynkowej ujawniło negatywne zjawiska występujące na polskiej wsi, takie jak: ukryte bezrobocie, brak kapitału, niekorzystną strukturę agrarną, zachwianą strukturę demograficzną, niedorozwój infrastruktury. Polska wieś stoi przed koniecznością przemian strukturalnych. Scenariusze rozwoju obszarów wiejskich powinny być ukierunkowane na wielofunkcyjność. Dlatego jak najbardziej uzasadnione jest rozwijanie, poza działalnością rolniczą, innych form pozarolniczych, co może dać mieszkańcom wsi dodatkowe dochody. Jak stwierdził Grykień [2006] tradycyjny rozwój wsi, utożsamiany głównie z rozwojem sektora rolniczego przechodzi do historii, a przyszłość obszarów wiejskich w Polsce będzie zależała w coraz większym stopniu od ich wielofunkcyjnego rozwoju. Zdaniem tego autora współczesna wieś nie może egzystować na podstawie wyłącznie o produkcji rolnej. W obliczu jej agrarnego przeludnienia konieczny jest zatem rozwój przemysłu, w tym modernizacja przemysłu rolno-spożywczego oraz rozpowszechnienie szeroko rozumianych usług. Istotna rola w ramach rozwijanych funkcji pozarolniczych powinna przypaść turystyce. Według Antoszek i Sobczyk [2004] istotną cechą procesów transformacji rolnictwa w Polsce jest między innymi to, że na obszarach wiejskich, obok tradycyjnego rolnictwa rozwijanego w kierunku jego specjalizacji, coraz większego znaczenia zaczyna nabierać sektor nowoczesnych form aktywności zarobkowej. Jedną z ważniejszych form działalności pozarolniczej, szczególnie na obszarach atrakcyjnych turystycznie, jest turystyka. Jak zauważył Zegar [2002] rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów wiejskich w Polsce musi się opierać nie tylko na produkcji rolnej, ale i na przedsiębiorczości pozarolniczej, gdyż dopiero takie połączenie sprzyjać będzie rozwojowi danego regionu. Słabe zdolności akumulacyjne i inwestycyjne większości gospodarstw rolnych w Polsce są barierą dla procesów rozwojowych obszarów wiejskich. Podstawą rozwoju obszarów wiej-

skich powinny być przedsięwzięcia ukierunkowane na tworzenie nowych źródeł dochodu poza tradycyjnie pojmowanym rolnictwem, tj. mające na celu poszerzenie działalności rolniczej o rzemiosło, przetwórstwo i wiele różnorodnych usług.

Celem niniejszego opracowania jest określenie zmian funkcji gospodarczych obszarów wiejskich w Polsce. Szczególną uwagę zwrócono na funkcję turystyczną, stanowiącą obecnie jedną z wiodących w strukturze funkcjonalnej tych obszarów. Jest to istotny i aktualny temat, gdyż według „Strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich” podejmowanie nowych, pozarolniczych działalności wpływa na przemiany struktury funkcjonalnej tych terenów, a rozwój wielofunkcyjny jest postrzegany jako forma przewyższania barier restrukturyzacyjnych. Opracowanie niniejsze oparte jest między innymi na wynikach badań przeprowadzonych przez Bańskiego i Stolę [2002] dotyczących przemian struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce (w skali gmin) w latach 1988–2000 oraz na innych publikacjach z literatury przedmiotu.

FUNKCJE OBSZARÓW WIEJSKICH

Duże zróżnicowanie warunków przyrodniczych kraju, w tym też warunków przydatności rolniczej dla rozwoju rolnictwa, rozmieszczenie surowców mineralnych oraz rozwój ośrodków zatrudnienia pozarolniczego wpływają na kształtowanie się funkcji obszarów wiejskich.

Problematyka z zakresu przemian struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich w okresie transformacji gospodarki Polski doczekała się licznych opracowań i nadal jest przedmiotem zainteresowań badawczych specjalistów reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Problematyka ta w praktyce badana była w różnej skali. Gruntowne metodyczne studia dotyczące struktury przestrzennej i klasyfikacji funkcjonalnej obszarów wiejskich Polski przeprowadziła Stola [1987]. Obszerne badania dotyczące przemian struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich Polski, w skali gmin, w latach 1988–2000 prowadzili Bański i Stola [2002].

Do funkcji podstawowych obszarów wiejskich należy ta część charakterystycznych dla nich funkcji, a więc rolnictwo i leśnictwo produkujące na potrzeby zewnętrzne. Obszary wiejskie pełnią ponadto inne funkcje produkcyjne, a także usługowe, na ogół o zasięgu ponadlokalnym, np. przemysł, budownictwo, transport, turystyka i rekreacja. Na terenach wiejskich rozwijają się także formy działalności, których produkcja przeznaczona jest na własne potrzeby producenta lub lokalne obsługujące miejscową ludność (tzw. funkcje uzupełniające).

Funkcje obszarów wiejskich grupuje się według trzech podstawowych zespołów działalności społeczno-gospodarczej. Są to funkcje:

- produkcji powierzchniowej (rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo),
- produkcji punktowej (górnictwo, przemysł przetwórczy, budownictwo),
- usługowe (handel, komunikacja i różnorodne usługi).

Bywają też stosowane inne podziały, na ogół wynikające z odmiennego podejścia do problematyki obszarów wiejskich i ich funkcji. Na podstawie zagranicznej i krajowej literatury przedmiotu Stola [1987] podała tego liczne przykłady, a wśród nich – traktując obszary wiejskie jako miejsce produkcji i konsumpcji funkcje, dzieli się na:

- produkcyjne – obejmujące rolnictwo, leśnictwo, przemysł wraz z przemysłem turystycznym i handlem;
- konsumpcyjne – do których zaliczyć można funkcje mieszkaniowe (rezydencjalne) i rekreacyjne;
- ochrony i zachowania środowiska.

Badając zaś obszary wiejskie z punktu widzenia rynku, rozumianego jako powiązania ze światem zewnętrznym, ich funkcje dzieli się na:

- konsumpcyjne,
- rynku pracy oraz
- rynku ziemi (dla użytkowania pozarolniczego).

Przykładem podziału funkcji przeprowadzonego z punktu widzenia wpływu na obsługę handlową wsi, może być podział na funkcje:

- produkcji w ramach „pierwszej strefy ekonomicznej”, tzn. rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa;
- industrialną endogeniczną, która podzielona została na dwie funkcje szczegółowe (pierwsza z nich odnosi się do przemysłu, który nie ma bezpośredniego związku z produkcją rolną danego terenu i opiera się na kapitale z zewnątrz, druga zaś do przemysłu powiązanego z miejscową produkcją rolną);
- industrialną egzogeniczną, która wyraża się przez zatrudnienie miejscowej ludności na zewnątrz danego terenu (w odniesieniu do tej ludności rola tego terenu ogranicza się głównie do tworzenia warunków zamieszkania);
- rekreacji, która stanowi dla miejscowej ludności źródło dochodów oraz przyczynia się do rozbudowy infrastruktury społecznej, wpływającej na warunki bytowe ludności;
- usługowa, która wyraża się głównie w obsłudze konsumpcyjnej i produkcyjnej miejscowej ludności.

Charakteryzując założenia metodologiczne badań organizacji przestrzennej obszarów wiejskich, wyodrębniono następujące funkcje:

- produkcji rolnej;
- produkcji leśnej;
- rybactwa;
- funkcję industrialną;
- ekonomiczno-społeczną szeroko pojętej obsługi ludności wiejskiej;
- społeczną funkcję ochrony i podnoszenia wartości krajoznawczej obszarów wiejskich;
- społeczno-ekonomiczną funkcję rekreacji.

W podziale tym zwraca uwagę wyodrębnienie społecznych funkcji obszarów wiejskich.

Funkcje obszarów wiejskich bywają też grupowane z punktu widzenia środowiska przyrodniczego. Na przykład Kostrowicki [1978] wyróżnił funkcje o charakterze: biogenicznym, wewnętrznym (rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, rekreacja); technogenicznym, zewnętrznym (przemysł, górnictwo, budownictwo) i neutralnym, usługowym (handel, służba zdrowia, oświata itp.).

W polskiej literaturze geograficznej metodologicznymi problemami funkcji obszarów wiejskich dużo uwagi poświęciła Stola [1982, 1987, 1993]. Autorka podzieliła funkcje obszarów wiejskich na trzy grupy: I – bioprodukcyjne, II – technoprodukcyjne oraz III – usługowe (tab. 1).

Tabela 1. Funkcje obszarów wiejskich według Stoli [1987]
Table 1. The functions of rural areas according to Stola [1987]

Funkcje	Podstawowe (zewnętrzne)	Uzupełniające (wewnętrzne)
I. Bioprodukcyjne Rolnictwo	Rolnictwo towarowe (udział produkcji towarowej w produkcji globalnej)	Rolnictwo samozaopatrzeniowe (produkcja na potrzeby własne lub lokalne)
Leśnictwo	Towarowa część produkcji (na potrzeby zewnętrzne)	Produkcja na potrzeby własne lub lokalne
Rybołówstwo		
II. Technoprodukcyjne Przemysł	Przemysł i rzemiosło o znaczeniu ponadlokalnym	Produkcja przemysłowa, rzemieślnicza na potrzeby lokalne
Budownictwo	Budownictwo na potrzeby ponadlokalne	Budownictwo na potrzeby lokalne
III. Usługowe Komunikacja	Komunikacja o znaczeniu ponadlokalnym	Komunikacja lokalna
Rekreacja (turystyka i wypoczynek)	Obsługa ruchu turystycznego i wypoczynkowego ludności zamieszkowej	Obsługa ludności lokalnej zatrudnionej w miejscu zamieszkania (i osób pozostających na ich utrzymaniu)
Mieszkalnictwo (funkcja sypialna)	Obsługa ludności lokalnej zatrudnionej poza miejscem zamieszkania lub czerpiącej środki utrzymania spoza miejsca zamieszkania	
Inne usługi	O znaczeniu ponadlokalnym (szkolnictwo ponadpodstawowe, lecznictwo specjalistyczne, szpitalne, muzealnictwo regionalne itp.)	O znaczeniu lokalnym (wychowanie przedszkolne, szkolnictwo podstawowe, lecznictwo ogólne, ambulatoryjne itp.)

Źródło: Stola [1987], tab. 1.

Wiodącymi funkcjami obszarów wiejskich Polski, zarówno w znaczeniu częstotliwości występowania, jak i nastawienia na zaspokojenie potrzeb ze-

wewnętrznych są: spośród funkcji bioprodukcyjnych – rolnictwo towarowe i leśnictwo, technoprodukcyjnych – przemysł, a spośród funkcji usługowych-turystyczno-wypoczynkowe i funkcje mieszkaniowe (rezydencjalne).

MIEJSCE TURYSTYKI W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Turystyka stanowi współcześnie coraz ważniejszą dziedzinę życia mieszkańców wielu obszarów. Jest to również coraz istotniejszy sektor gospodarki i administracji różnego poziomu.

Region staje się bardzo ważnym obszarem polityki gospodarczej Unii Europejskiej. Głównym celem tej polityki jest zmniejszenie różnic w poziomie życia i rozwoju ekonomicznego pomiędzy najlepiej i najgorzej rozwiniętymi regionami oraz wspieranie rozwoju najsłabszych sektorów ekonomicznych. Efektem tak prowadzonej polityki ma być zwiększenie spójności społeczno-ekonomicznej oraz podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności regionów oraz zniwelowanie najpoważniejszych barier dla procesów integracyjnych. Istotnym i coraz ważniejszym sektorem europejskiej polityki regionalnej jest turystyka. Na jej rozwój mają wpływ nie tylko walory turystyczne. Należy brać również pod uwagę poziom i charakter rozwoju gospodarczego, zaawansowanie procesów urbanizacji, rozwój usług i infrastruktury.

Jak podaje wielu autorów, turystyka staje się aktualnie wiodącą gałęzią światowej gospodarki, dającą znaczące wpływy do budżetu wielu krajów i regionów. Generuje ona bowiem nowe miejsca pracy oraz stwarza szanse rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Coraz częściej w najbliższej przyszłości turystyka stawać się może kluczowym sektorem gospodarki wielu regionów i krajów.

Polska jest krajem bardzo atrakcyjnym dla turystów z uwagi na zróżnicowane ukształtowanie terenu, środowisko naturalne, zaludnienie i typ osadnictwa. Głównym czynnikiem przemawiającym za rozwojem turystyki na terenach wiejskich jest trudna sytuacja dochodowa ludności rolniczej. Podjęcie działalności turystycznej stwarza nie tylko dodatkowe miejsca pracy dla rolników i ich rodzin, ale również generuje dodatkowe pozarolnicze źródła dochodów. Dodatkowo turystyka umożliwi rozwój i prowadzenie innych form działalności gospodarczej na terenach rolniczych, gdyż przyciągając turystów stwarza się jednocześnie korzystne warunki dla rozwoju handlu, drobnego rzemiosła i różnorodnych usług [Sala 2006].

Turystyka wiejska występowała w Polsce od dawna, ale dopiero w warunkach transformacji ustrojowej zainteresowanie turystów wypoczynkiem na polskiej wsi bardzo się uaktywniło. Konkurencyjność turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, wobec innych form wypoczynku, poza walorami krajobrazowymi, wynika przede wszystkim z bogactwa kulturowego polskiej wsi i zachowanych tradycyjnych form gospodarowania. Współcześnie kształtowane formy turystyki

w Polsce są między innymi wynikiem obserwowanych przemian gospodarczych i społecznych [Guzik 2002].

Analizując funkcje obszarów wiejskich, obecnie można wskazać wiele gmin w Polsce, w których funkcje turystyczno-wypoczynkowe oraz rekreacyjne przeważają w strukturze funkcjonalnej terenów wiejskich [Atlas Rzeczypospolitej 1995]. Sytuacja taka ma miejsce przede wszystkim w Polsce północnej, północno-wschodniej, na terenach górskich, pojezierzach, czyli wszędzie tam, gdzie obszary wiejskie są najbardziej atrakcyjne, tj. gdzie występuje największa atrakcyjność turystyczna.

Rozwój turystyki jest szansą aktywizacji terenów wiejskich. Według Grykienia [2006] podstawowa jej funkcja ekonomiczna polega na uzyskiwaniu dodatkowych dochodów, ale występuje również szereg innych korzyści pośrednich, jak np.:

- wykorzystanie nadwyżek siły roboczej do obsługi ruchu turystycznego w wyniku tworzenia nowych miejsc pracy np. w usługach;
- przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom demograficznym, jak na przykład depopulacji terenów wiejskich;
- zmianę sposobów i warunków życia;
- rozwój różnych elementów infrastruktury, a w szczególności dróg, rozbudowę połączeń telekomunikacyjnych, budowę i rozbudowę urządzeń komunalnych, takich jak wodociągi, sieć gazowa i kanalizacyjna.

Rozwój turystyki na obszarach wiejskich w Polsce, pomimo problemów związanych ze złym stanem infrastruktury, daje szansę ożywienia gospodarczego poprzez między innymi utworzenie nowych pozarolniczych miejsc pracy. Istotnym warunkiem rozwoju ruchu turystycznego na obszarach wiejskich w Polsce jest nie tylko wzrost zamożności społeczeństwa krajowego, ale i przedstawienie polskiej oferty turystycznej na rynkach zagranicznych. Jak zauważył Drzewiecki [2001] w Polsce od 1993 roku wprawdzie systematycznie rozwija się turystyka na terenach wiejskich (w tym również agroturystyka), ale wraz z jej rozwojem na wieś napłynął kapitał, niezbędna jest więc rzetelna informacja i promocja. Dodatkową barierą utrudniającą rozwój turystyki na obszarach wiejskich w Polsce jest słabo rozwinięta infrastruktura techniczna.

Rozwojem i promocją turystyki na terenach wiejskich w Polsce w znacznym stopniu zajmuje się Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, która została powołana w 1996 roku przez 44 regionalne stowarzyszenia agroturystyczne. Obecnie w Federacji zrzeszonych jest około 2000 gospodarstw indywidualnych, z czego 600 jest skategoryzowanych. Od 1997 roku Polska Federacja Turystyki Wiejskiej jest członkiem Europejskiej Organizacji Turystyki Wiejskiej EUROGITES. Organizuje ona w ramach promocji targi turystyczne (w tym i agroturystyczne), seminaria, wydaje publikacje zawierające aktualne oferty turystyczne. Dodatkowo, dzięki wprowadzonemu przez Polską Federację Turystyki Wiejskiej systemowi standaryzacji usług turystycznych, turyści mają

gwarancję jakości świadczonych usług. W wielu krajach Unii Europejskiej turystyka na obszarach wiejskich jest bardzo popularna. W Polsce może być szansą dla rolnictwa i ludności wiejskiej na uzyskanie dodatkowych zarobków.

PODSUMOWANIE

Okres transformacji gospodarki w Polsce przyniósł duże zmiany w zakresie funkcjonalności wsi. Zaobserwowano zmniejszanie się obszarów o przewadze funkcji rolniczych na korzyść funkcji mieszanych. Na podstawie powyższych analiz można uznać występowanie dużej różnorodności w funkcjonalności terenów wiejskich. W Polsce występują obszary o przewadze następujących funkcji społeczno-ekonomicznych:

- rolnictwa indywidualnego,
- rolnictwa ze znacznym udziałem uspołecznionego,
- rolnictwa podmiejskiego,
- rolnictwa i funkcji mieszkaniowych (z nasilonymi dojazdami do pracy),
- rolnictwa z równorzędnym udziałem funkcji pozarolniczych (brak przewagi funkcji),
- leśnictwa z udziałem innych funkcji pozarolniczych,
- leśnictwa z udziałem rolnictwa,
- leśnictwa z udziałem przemysłu,
- turystyki i wypoczynku z udziałem leśnictwa i rolnictwa,
- turystyki i wypoczynku z udziałem funkcji pozarolniczych,
- pozarolniczych z udziałem rolnictwa,
- przemysłowych z udziałem rolnictwa,
- przemysłowych z udziałem funkcji mieszkaniowych (rezydencjalnych) i leśnictwa,
- mieszkaniowych (rezydencjalnych), usługowych z udziałem przemysłu i rolnictwa.

Wśród różnych typów działalności pozarolniczej, turystyka stanowi na wielu obszarach Polski realne źródło wzrostu dochodów. Możliwości rozwoju funkcji turystycznej zależą od całego zespołu czynników, wśród których ważną rolę odgrywają zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Reasumując, należy również podkreślić, że obok wielu czynników wspierających działanie służące rozwojowi turystyki na terenach wiejskich istnieją również bariery wynikające z sytuacji ekonomicznej w kraju. Toteż, działanie czynników sprzyjających rozwojowi turystyki hamowane jest istnieniem wielu barier, od których pokonania zależy sukces ekonomiczny. Aby pobudzić i zintensyfikować rozwój usług turystycznych na obszarach wiejskich w Polsce należy przede wszystkim zwiększyć rolnikom i przedsiębiorcom dostęp do tanich źródeł finansowania umożliwiających między innymi inwestycje.

Wyzwaniem dla wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce jest obecnie konieczność dostosowania się wsi i rolnictwa do warunków rynku europejskiego w związku z włączeniem się w struktury Unii Europejskiej. Przeobrażenia gospodarki turystycznej, jakie dokonały się w ostatnich latach w Polsce polegają na podniesieniu jakości i różnorodności świadczonych usług, powstaniu nowych, innowacyjnych produktów oraz wzroście kompetencji i profesjonalizmu kadry zaangażowanej w obsługę turystów. Dalszy rozwój turystyki na terenach wiejskich w Polsce zależny będzie przede wszystkim od szybkiego rozwoju infrastruktury wiejskiej, jak i rozszerzenia różnorodności usług towarzyszących turystyce na wsi. Jak pokazują przykłady innych krajów Unii Europejskiej turystyka wiejska pełni nie tylko funkcję stymulującą rozwój regionalnej infrastruktury, ale także sprzyja rozwijaniu inicjatyw gospodarczych na wsi. Dlatego rozwój usług turystycznych na obszarach wiejskich w Polsce powinien być zgodny z regionalnymi strategiami rozwoju, ponieważ turystyka nie tylko zwiększa atrakcyjność regionu, ale i skutecznie wpływa na ożywienie gospodarki. Realizacja powyższych celów polskiej polityki rozwoju wsi powinna stanowić jedno z najistotniejszych zadań umożliwiających efektywne przemiany strukturalne obszarów wiejskich.

Według Stoli [2005] ze względów naukowych i praktycznych byłoby bardzo celowe włączenie się większej liczby ośrodków naukowych w nurt badań nad kryteriami i miernikami stopnia wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- Atlas Rzeczypospolitej Polskiej, Władysława Stola, mapa 67.2 *Funkcje obszarów wiejskich*, IG i PZ PAN, Warszawa 1995.
- Antoszek J., Sobczyk W. *Możliwości uzyskiwania alternatywnych dochodów poprzez rozwój agroturystyki na obszarach wiejskich Lubelszczyzny* [w:] Pałka E. (red.), *Alternatywne źródła dochodów gospodarstw rolnych*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 43–51.
- Bański J., Stola W. *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 3, IG i PZ PAN, Warszawa 2002, s. 111.
- Drzewiecki M. *Podstawy agroturystyki*. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001, s. 236.
- Grykień S. *Możliwości rozwoju agroturystyki na Ziemi Kłodzkiej* [w:] Pałka E. (red.), *Gospodarka wielofunkcyjna ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górskich*. Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006, s. 69–76.
- Guzik C. *Turystyka wiejska na obrzeżach Tatrzańskiego Parku Narodowego (na przykładzie Białki i Bukowiny Tatrzańskiej)* [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny-zagospodarowanie-konflikty-zagrozenia*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Ojców, 2002, s. 621–640.
- Kostrowicki A. S. *Interactions between natural environment and the forms of environmental management in rural area*, [w:] *Transformations of Rural Areas*, Proceeding of the 1 st Polish-Jugoslav Geographical Seminar, Ohrid 22–29 May 1975, Polish Academy of

- Sciences, Institute of Geography and Spatial Organization, Warszawa 1978, s. 214–228.
- Kostrowicki J. *Zarys geografii rolnictwa*, PWN, Warszawa 1973, s. 285.
- Sala S. *Agroturystyka a rozwój regionalny w dobie globalizacji* [w:] Pałka E. (red.), *Gospodarka wielofunkcyjna ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górskich*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006, s. 57–68.
- Stola W. *Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski*, Przegląd Geograficzny, t. 54, z. 4, 1982, s. 427–451.
- Stola W. *Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. Próba metodyczna*. IG i PZ PAN Ossolineum, Wrocław 1987, s. 166.
- Stola W. *Struktura przestrzenna i klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski*. Dokumentacja Geograficzna IG i PZ PAN, 3, Warszawa 1993, s. 66.
- Stola W. *Funkcje obszarów wiejskich w dobie transformacji gospodarki Polski. Wybrane zagadnienia* [w:] Pałka E. (red.), *Funkcje obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2005, s. 15–24.
- Zegar J. S. *Kwestia dochodów chłopskich* [w:] *Ubezpieczenia w rolnictwie*, Materiały i Studia, 1(13), Warszawa 2002, s. 65–79.

Dr Ewa Pałka
Instytut Geografii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego,
ul. Świętokrzyska 15 Kielce
ewa.palka@ujk.kielce.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*